

Л. Д. Бабушка, канд. філос. наук,
доцент кафедри філософії НУХТ

ПОЛІВАРІАТИВНІСТЬ: ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ЕСТЕТИЧНОЇ НАУКИ

Розвиток вітчизняної естетичної думки, передбачає передусім звернення до актуальної проблематики, пов'язаної з новітніми теоріями, розширенням міжпредметних зв'язків і методологій, осмисленням категоріальних систем, включаючи аналіз традиційних і, так званих, нетрадиційних понять. Відтак особливої значущості набуває тенденція концептуалізації багатовимірного образу сучасної естетичної науки.

Однією з важливих проблем щодо виявлення специфіки сучасної естетичної науки є проблема термінології, зокрема термінологічних розбіжностей та різночитань, що існують в теоретичних розробках науковців. Звернення уваги на префікси (полі-, пост- нео-), які додаються до слів, дають змогу виявити часові чи творчі ознаки змісту самих понять, репрезентуючи цим самим процесуальний характер та специфіку культуротворчих процесів ХХ - ХХІ ст. Невипадково тому, визначаючи сучасний стан естетичної науки, багато науковців оперують поняттями «полістилізм», «поліфункціональність», «поліваріативність», «плюралізм», «постмодернізм», які підкреслюють креативний, динамічний характер естетичного знання.

Оновлення поняттєвого інструментарію, розширення предметного кола досліджень та їх проблематики привели до нового, некласичного етапу розвитку естетичної науки. Водночас модернізація та ревізія традиційних підвалин естетики, враховуючи нові світоглядні та естетико-художні засади сучасності, стали причиною появи естетичного плюралізму.

Розмірковуючи над сучасним станом естетичної науки, можна констатувати наступне: естетичний плюралізм є результатом, так званої, кризової ситуації, в яку потрапила естетика через досить високий рівень

свого розвитку. Подібні ситуації виникали в естетичній науці регулярно, спричинені критичним переосмисленням певних уявлень у зв'язку з історичним рухом людства (соціокультурний контекст). Це досить актуальний і продуктивний шлях подальшої дисциплінарної трансформації, поза яким неможливо окреслювати проблемне поле і засадничі принципи певного наукового знання. Сучасна естетична наука і філософсько-естетичний дискурс трансформуються під впливом актуальних розвідок й нагальних потреб оновлення фундаментальних підвалин, понять і поняттєвого інструментарію гуманітарних наук.

Осмислення сучасного стану естетичної науки набуває значущості у аспекті звернення до сучасного стану філософії, і це є правомірним, оскільки основні ідеї естетики тривалий час розвивалися в межах загальнофілософського знання. Як відомо, ще «хрещений батько» О. Баумгартен у своїй концепції, здійснив поділ предмета естетичної науки на дві частини: одна тяжіє до філософського знання, а друга — до мистецтвознавства. Ця тенденція закріпилася в науці настільки, що існує й понині, змушуючи нас сьогодні ставити питання про двопредметність естетичної науки. А це, у свою чергу, є свідченням як теоретичної, так і структурної складності предмета естетики. Український філософ М. Кітов у передмові праці «Філософія як особлива форма суспільної свідомості» вважає, що сучасне філософування «настільки плюралістичне і позбавлене певних канонів, що межує з хаосом. Тому зовсім не випадково серед сучасних філософів виникають думки про «смерть філософії». Зокрема французький філософ Ж. Ревель пише: «сучасна криза філософії не є класичною внутрішньо притаманною філософії кризою. Це – криза, котра ставить під сумнів саме існування філософії. Ніколи ще в історії філософія не проповідувала з такою запальністю своєї незалежності у відношенні до будь-якої іншої духовної діяльності. Це – холод смерті, котрий переживає філософія» (цит. за: [3, 1]). Тому вихід з подібної кризи М. Кітов бачить лише через критичне переосмислення застарілих уявлень про філософію. Разом з цим автор застерігає від довільного тлумачення

філософії, що виникає з етимології слова й закарбувалося зокрема на рівні буденної свідомості. Якщо людина говорить, - продовжує М. Кітов, - щось не зовсім зрозуміле для інших, то їй часто приписують ознаку – філософує. Ясна річ, що таке «філософування» жодного відношення не має до справжньої філософії. Однак саме воно і є однією з причин внутрішнього «плюралізму» філософії [3, 2].

Визначаючи дискусійний стан щодо з'ясування специфіки поліваріативного характеру сучасної естетичної науки, необхідно відобразити певний зріз проблеми співвідношення понять «культура - цивілізація». Як відомо, в культурі на відміну від цивілізації здійснюються не різкі стрибки і перетворення, а природні трансформації, відповідні змінним умовам людського буття, проте не існування (=побутування). Сучасний російський естетик М. І. Киященко у праці «Естетика як філософська наука» стверджує, що «темпи і форми людського буття не настільки стрімкі й швидкоплинні, як темпи і форми існування, в якому кожне покоління намагається прагматично чимось скористатися, далі відкинути, й найстрашніше, порушити, і лише потому починає замислюватись про творення нового, можливо, й не кращого, не досконалого» [4, 16]. Все зазначене негативне, на мій погляд, є швидше явищами цивілізації, аніж культури, в якій початково превалує духовний бік взаємодії людини зі світом. Культура є чуттєво-ментальним явищем, яке не змінюється заради чиеїсь примхи, одночасно пронизуючи трансформації й революційні вибухи, що проходять в реальних життєвих процесах. Відтак, культура виступає творенням, не відходить у небуття, зберігається у пам'яті, в найрізноманітніших формах передаючись від покоління до покоління. Мистецтво й культура за своїми сутнісними ознаками завжди були і є явищами толерантними. Постійна реставрація, відродження сутностей, відповідно їх примноження, відбувається внаслідок особливості, притаманній світу людини – здатності нести відбиток неповторного у пам'яті: «річ, бачена нами в певний період життя, залишається назавжди пов'язаною не лише з

тим, що нас оточувало; вона залишається пов'язаною так само непохитно з тим усім, чим ми були тоді, отож її можна знов відчувати, знов обмірковувати тільки чуттями, тільки думкою, тільки особистістю, якою ми були тоді» (М. Пруст).

Вельми сучасною й евристично продуктивною постає проблема переакцентування погляду на діяльність як сутнісну ознаку людського способу буття. Особливість цього переакцентування в тому, що донедавна присутність людини у світі здавалася нам одвічною і безперечною даністю, а будь-яка ідея обов'язку була похідною. Нині, на думку українського антрополога В. Табачковського, даність людської присутності у світі перетворилася на проблему, що стає предметом людської турботи й обов'язку. Останній полягає в тому, щоб забезпечити для майбутнього першу передумову всіх обов'язків – наявне буття людей, а відтак зберегти неушкодженим і фізичний світ як умову існування майбутніх людей [8, 329].

На жаль, впродовж відомих історії людства переломних змін умов існування людей, в період переходів з одних форм і принципів організації індивідуального і суспільного виробництва до інших, на передній план виступають не соціокультурні обумовленості трансформацій і реформ, а цивілізаційно-технологічні (виробничо-економічні, фінансові, торгові, політичні, юридично-правові, ідеологічні), які фундуються на матеріальному факторі як силовому механізмові, що рухає розвиток усіх технологій. Однак, техніка є витвором того, що не могло б існувати без людини. У цім разі оточуючий людину світ зводиться до діяльних можливостей людини, які сприяють появі того, що донедавна було прихованим. Технічне ставлення до світу висвітлює перед нами «інструментальну» частину буття та наше намагання утвердитися в ньому через оволодіння. Під час подібних «порухів» понад усе страждає культура, творінням якої займались впродовж віків усі покоління, бережливо передавали набуті знання, накопичений досвід опредметнення знань тощо. Культура – передовсім спілкування з буттям. Вона є турботою, доглядом за тим, що цілком може існувати і без культури,

вона довершує природне чи новостворене, є турботою про те, що вже виникло. Дбайливий підхід до дійсності виходить з того, що все існуюче має свою форму та образ і прагне до реального існування, культура допомагає розгорнутися цьому, вона на противагу техніці орієнтується на контекстуальність та полідоцільність. Обґрунтоване П. Козловським розуміння культури «як мудрого дбайливого спілкування з людиною та речами, є думка про те, що ми повинні враховувати... з найбільшою делікатністю принагідний вплив нашого знання та діяльності, а також взаємний зв'язок між нашими намірами та об'єктами цих намірів» [5, 219]. Звідси, культура утримує в собі здатність враховувати зворотній вплив буття на людину.

Аналіз тенденцій розвитку сучасної естетичної науки передбачає передусім звернення до постмодерністської естетики як специфічного соціокультурного явища, що позначене самобутнім світорозумінням та світовідчуттям. Слід наголосити, що доволі важко провести межу між філософською та естетико-мистецтвознавчою моделями постмодернізму, адже чимало авторів взагалі вважають, що постмодернізм – термін для позначення ідеології мистецтва, що формувалося в 60-70 роках ХХ ст. Водночас поширеною є думка про ширші, ніж лише мистецтво певного періоду, витоки постмодернізму. Ці витоки пов'язують з оновленням значення поняття гуманізм і «постмодерністського гуманізму» [2,7]. Постмодернізм пропонує філософії людини не новий зміст, а нову форму взаємодії: вільну комунікацію її парадигм, у процесі якої вони мають збагатитися і взаємно актуалізуватися. На думку сучасного філософа Н. Хамітова, пост-модерністи протиставляють монологічній філософії модерністів діалогічну і полі-діалогічну філософію і культуру. Проголошується абсолютна цінність комунікації і плюралізму, значимість локального на противагу тотальному, абсолютному, непорушно-авторитетному [9, 233].

Щодо естетико-мистецтвознавчих модифікацій, то Дж. Верз вважає, що постмодерністи заперечують естетичні, моральні чи релігійні абсолюти і насаджують «власне розуміння життя», часто-густо «знищуючи межу між прекрасним і потворним» [6, 365]. Дійсно, ХХ ст. створило нову культуру, в якій стираються межі між образністю й буденністю, між суб'єктом-творцем і об'єктом покладання його творчих зусиль. Близької до Дж. Верза думки притримується М. Киященко, висловлюючись про стан сучасного мистецтва: «рух до примітиву був провідною зіркою в живописі, скульптурі; абсурдність літератури і театру, кінематографа до кінця ХХ і початку ХХІ ст. досягнула таких масштабів, при яких кожен, хто вміє заробляти гроші може робити постановки, демонструвати, друкувати у вигляді книг і презентувати у кліпах власні не завжди адекватні й здорові моменти бачення світу» [4, 17]. Такі тенденції призводять до дегуманізації мистецтва, до свідомого перетворення його на ще один товар широкого вжитку. Посівши таку позицію, постмодерністи «розмивають» значення автора, тобто того, хто створює роман, фільм чи музику, бо їх завдання, за висловом Ф. Джеймсона, — довести, що митець не є унікальною творчою особистістю. Митець тільки презентує «колажі», а постмодерністи, «багаторазово опрацьовуючи стилі, спростовують претензії естетики і мистецтва на елітарність». При цьому елітарність естетики, на думку українського естетика Л. Левчук, могла б бути зумовлена довершеністю чуттєвої природи людини, а елітарність мистецтва — саме авторським характером художнього твору. В житті суспільства формується парадоксальна ситуація, коли, з одного боку, «постмодерністи вихваляються елітарними галереями», а з іншого — експонують у цих галереях «портрети Елвіса, колажі з фантиків та інший кричущий несмак» [6, 365].

Як наслідок – втрата естетичного як такого, яке позбувається не тільки соціального, але і онтологічного сенсу, залишок лише «яскравої обгортки» прагматичного. Зникнення естетичного відбувається від втрати чуттєво-емоційного переживання, замінюючи його на функціональність та

калейдоскопічну доляризovanість буття. Сьогодні нас вже не задовольняє тільки утилітарні функції речі. Вона повинна бути «витвором мистецтва», «сучасним шедевром» тощо. Тобто прагматичність тяжіє до естетичності, а традиційна естетична сфера, насамперед мистецтво, стає прагматичним. Зате, за словами дослідника сучасного мистецтва О. Сидор-Гібелінди, «товарний дефіцит нарешті ліквідовано, суспільство споживання розкрило свої липкі обійми, тож надихаємося тим самим, чим наші заокеанські колеги – півстоліття тому, хоч і маючи їх приклад перед очима. ... Зрештою... усі ми поп-артисти..., коли збираємось до супермаркету. Тільки мистецтво тут ні до чого.» [7, 27]. В цьому контексті не може йти мова про самоцінність мистецтва, оскільки воно перетворюється на засіб для досягнення переважно політичних та економічних цілей. Мистецтво політизується та комерціалізується, трансформуючись на засіб досягнення влади чи прибутку. З цим пов'язане поширення сьогодні комерційна реклама та політична агітація.

Аналізуючи тенденції розвитку сучасної естетичної науки, необхідно враховувати соціо – особистісний аспект ідеї «поліваріативності». Адже існує цілий ряд реалій, об'єктивність яких невід'ємна від людської суб'єктивності в її індивідуально-особистісних іпостасях. Це – царина мистецького осягнення. Засновник американського реалізму, Генрі Джеймс у своєму романі «Жіночий портрет» аналізує світ як «плюралістичний Всесвіт», стверджуючи, що «у будинкові... не одне вікно, а тисячі й тисячі – стільки, що з усіма тими, які ще, можливо, з'являться на його неозорім фасаді, їх не перерахувати, і кожне з них було або буде прорубане внаслідок потреби індивідуальної точки зору й силою індивідуальної волі» [8, 220]. Послідовно обстоюючи плюралізм, він набагато гостріше відчув обмеженість так званого картезіанського репрезентаціонізму, заснованого на впевненості, що сутність пізнаваних явищ одна і існує єдиний шлях для її осягнення. «Не вікно, а вікна», ось звідки прихід до висхідного принципу своєї творчості – «не істина, а істини». Ця думка згодом стала наріжною у некласичних

тлумаченнях раціональності та у філософії постмодернізму. Згадаймо Дж. Вейза, для якого постмодернізм, це – антипросвітництво, руйнування мови, деконструктивізм та знищення істини, тобто створення такого стану, «коли нема істини» [6, 363].

Про сучасне мистецтво в соціально-антропологічних реаліях висловлювався також Т. Адорно, який вважав, що воно найбільш адекватно персоніфікується з іменами митців, які відстоюють специфічну «незрозумілість» художніх творів актуального мистецтва, задають феноменологічний виклик суспільству. Серед таких він наділяє особливою увагою Ф. Кафку, С. Беккета, Е. Іонеску. Суб'єктивний зміст сучасного мистецтва, на думку естетика, досягається запереченням класичних форм та прийомів, а на перший план в ньому виступає те, що викликає «крик» як символ пригніченості індивіда та особистості. Відповідно, гострота такого антропологічного відчаю, не уподібнюється до тієї «пісні страждання», яка була притаманна творам романтиків, чи ірраціоналістів, і не склалась в чітку завершену художньо-виразну структуру. Але в постмодернізмі, на відміну від романтизму, іронія не має меж, за нею не стоїть утвердження чогось надіронічного – абсолютного і сакрального.

Оптико-механічні жести класичного ока, які вишукували за одиничним, неповторним – нездатні на «дружній духовний кивок» (В. Набоков), частковості, деталі, унікальності; «око в посткласичному розумінні ґрунтується на особливому чуттєвому синтезі, що перетворює його на око-вухо, око-руку, тобто на особливий поліфункціональний орган, здатний бачити не лише видиме, але й чутне та відчутне» [1, 12].

Як ми бачимо постмодерністська світонастанова прагне утримати, пов'язати поверхні без заглиблення, що зумовлює постійний пошук нових засад для розуміння та аналізу нової чуттєвості.

Отже, сучасна естетична наука виробила погляд на поліваріативну, багатовимірну цілісність, що еволюціонує, відкрити творчій активності самої людини. Особливо плідним щодо виявлення нових можливостей естетичної

науки через міжпредметні зв'язки можна вважати ХХ ст., впродовж якого склались і продовжують розвиватися аналітична, лінгвістична, структуралістська естетика. Специфічну сферу становлять ті види естетичного знання, що інтегрують класичну естетику з досягненням природничих і технічних наук (виробнича, технічна, екологічна естетика). Отже, нині, як і раніше, тривають спроби поглибити й узагальнити межі предмета естетичної науки. Однак при подібній динаміці розвитку естетики, з властивим їй постійним збагаченням предмета, необхідно бути обережним й толерантним, оскільки колізія глобалізації пов'язана з неадекватними формами «всеузагальнення», котрими переповнена людська діяльність. Звідси, націленість на безмежне розширення можливостей, яке покладено в основу концепції неухильної модернізації. Насправді ж слід дбати не про кількість можливостей, а про те, які з них є суттєвими для людини, а які – ні.

Підсумовуючи проаналізоване, відзначимо, що поліваріативність як сутнісна ознака й категорія сучасної естетичної науки, зумовлена об'єктивними чинниками – конкретно-історичним уточненням сутності естетики. Новітнім мистецьким студіям, серед яких чи не найповніше і проявляється естетичний плюралізм, притаманний головний недолік – релятивізм форми, що і призводить до відсутності, за великим рахунком, філософського-естетичного дискурсу, проявляється він як безперервний і невинний потік свідомості, що знаходить своє вираження в естетичній діяльності. Безсумнівно, що і таке філософування дає певні результати в розкритті самосвідомості людського буття. Але якісна результативність такого стилю не дуже висока, адже дуже часто самосвідомість ніби пливе за течією, піднімаючи на поверхню другорядне і обминаючи найсуттєвіше. Однак й при подібному підході потрібно ставитися толерантно, адже найголовніша проблема сучасних новітніх мистецьких студій – це пошук адекватних форм вираження багатогранності й невичерпності неповторних порухів духовності людини в процесі її самоусвідомлення. Напевно сучасна

естетична наука накопичує емпіричний матеріал цих форм вираження, який лише з часом стане об'єктом теоретичної рефлексії та мистецької практики.

1. Бурова О.К. Філософія речі. Еволюція основних ресологічних стратегій. Дис-я на здоб. наук. ступ. доктора філос. наук. – Харків, 1996. – С. 11-12.

2. Гуменюк Т. К. Постмодернізм як транскультурний феномен: естетичний аналіз. – Автореф. дис. д-ра філос. наук. – с. 12.

3. Кітов М. Г. Філософія як особлива форма суспільної свідомості. – К.: НУХТ, 2007 – 21 с.

4. Киященко Н. И. Эстетика – философская наука. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 592 с.

5. Козловський П. Постмодерна культура: суспільно-культурні наслідки технічного розвитку // Сучасна зарубіжна філософія. К.: Вища школа, 1996. – С. 219-220

6. Левчук Л. Т., Панченко В. І., О.І.Оніщенко, Кучерюк Д. Ю. Естетика: Підручник – К.: «Вища школа», 2005. – С. 365.

7. Сидор-Гібелинда О. Україна: перспективи попарту // CONTEMPORARY ART – НОВІ ТЕРИТОРІЇ. Міжнародна науково-практична конференція. Тези. – К.: МБФ «ЕЙДОС», 2005.

8. Табачковський В.Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності». – К.: ПАРАПАН, 2005. – 432 с.

9. Н. Хамітов, Л. Гармаш, С. Крилова. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навчальний посібник. – 2006. – 296 с.